

Orthen in oorlog

Ton Kappelhof

In het archief van de Brabantse Rekenkamer (zie ook Rubriek 'Uit het Stadsarchief') bevindt zich een akte uit 1588 waarin de bewoners van Orthen vragen of zij hun weilanden mogen verhuren.¹ Ze hadden namelijk hard geld nodig en alle spaarpotten waren leeg. Met de opbrengst zouden ze hun schulden kunnen betalen. Deze beliepen de lieve som van fl. 2.300.

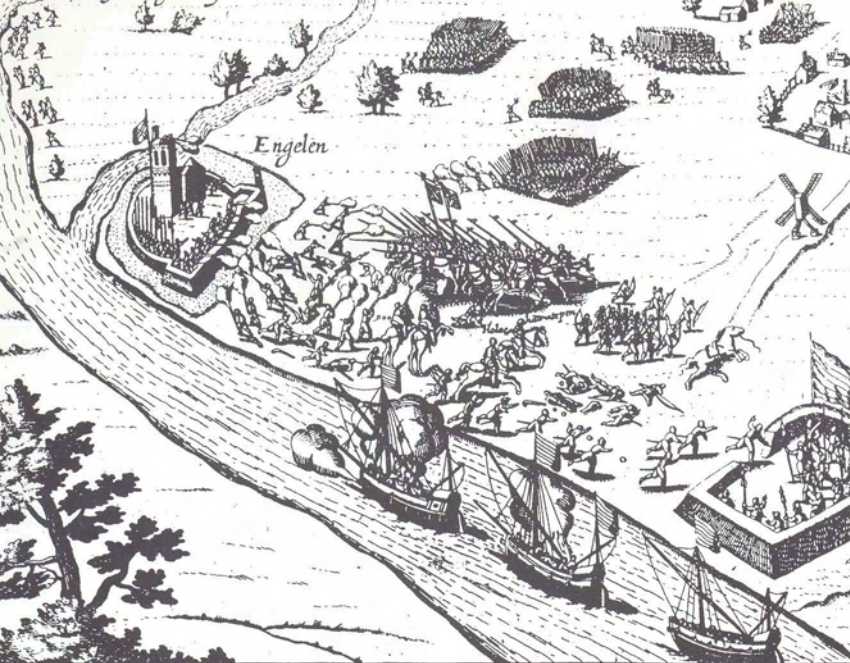
Wat was er aan de hand ?

Na de Beeldenstorm (1566) was er een opstand uitgebroken tegen het tirannieke bewind van koning Philips II. De eerste poging om het Spaanse gezag omver te werpen, ondernomen in 1568, werd neergeslagen, maar een tweede poging in 1572 had wel resultaat. Holland en Zeeland kozen toen de zijde van de rebellen. Een jaar later sloten Zaltbommel en Tiel zich bij hen aan. De zaak escaleerde in 1576, toen, na een Spaans staatsbankroet, alle gewesten in opstand kwamen. Deze fase duurde maar kort, want in 1579 gingen de wegen weer uiteen. Een groep noordelijke gewesten onder leiding van Holland en Zeeland sloot zich aaneen in de Unie van Utrecht, enkele Waalse gewesten sloten vrede met koning Philips II. 's-Hertogenbosch koos in 1579 eerst voor de Unie van Utrecht, maar deed vervolgens een stapje terug om even later in het koninklijke, Spaanse kamp te belanden. Vanaf dat moment werd Den Bosch een frontstad. De opstandelingen blokkeerden de aan- en afvoer over de Dieze. Om de scheepvaart op de Dieze te beschermen werd even ten zuiden van Engelen een aarden schans aangelegd. Resten van dit

verdedigingswerk zijn nu nog te zien. In 1587 bouwden de rebellen een nieuw fort bij de monding van de Dieze in de Maas. Deze versterking die de levensader van de stad afsneed kreeg de naam van Crèvecoeur (= harteleed).

De pastoor van Orthen ontvoerd (1576)

Wanneer de soldaten niet hoefden te vechten, brachten zij een groot deel van hun tijd door met het op bezoek gaan bij de boeren. Wat interessant, waardevol of lekker was, werd - zonder betaling uiteraard - meegenomen. Vee, graan en huisraad waren de moeite waard, maar ook mensen waren interessant, tenminste als zij belangrijk waren. En zo gebeurde het in 1576 dat de pastoor van Orthen terwijl hij 's zondags op de preekstoel stond door de soldaten werd ontvoerd. De Orthenaren hebben hun pastoor los moeten kopen voor de enorme som van fl. 800. Dat hadden ze er wel voor over, maar het geld moest geleend worden, want de Orthenaren bezaten vrijwel niets meer. In het rekest wordt verteld dat alle huizen van het dorpje waren geruïneerd en dat de bewoners waren gevlucht naar de stad 's-Hertogenbosch. Daar waren ze achter de vestingwallen nog enigszins veilig. Hun enige kapitaal bestond uit de 'gemeene' (gemeenschappelijke) gronden die de Orthenaren als collectief al sedert eeuwen bezaten. Deze waren erg in trek bij Bossche slaggers en veehandelaren om hun koeien op te vetweiden. Vandaar het plan om deze *gemeente* te verhuren. Het verzoek werd toegestaan, maar ondertussen ging de oorlog door. In 1601 en opnieuw in 1603 werd de stad belegerd

*Magnanimus belli nostri Praefectus HOHENLO, Obfistat hostes, sed mox discrimine nullo,
Hoc munimentum MAURORUM destruit armis, Dux, milesq, cadit DEUS est par ultor in omnes.*

In 1587 vond er tegenover Orthen, onder Engelen een complete veldslag plaats tussen Spaanse troepen en rebellen. De Spaanse legeraanvoerder Haultepenne sneuvelde daarbij. Dit soort gevechten deed zich vrijwel elk jaar voor. Voor de bevolking van het platteland werd het zo onveilig dat zij de vlucht namen naar de betrekkelijk veilige stad. (Stadsarchief, HTA, stamboeknr. 599)

door graaf Maurits. De oude kerk van Orthen werd omgebouwd tot een schans met aarden wallen en een gracht ervoor. Afhankelijk van de krijgskansen vormden soldaten van de ene en dan weer van de andere partij het garnizoen. Wat er overbleef moet een karkas geweest zijn.

Arm en rijk, ook in Orthen

Pas na het ingaan van de wapenstilstand in 1609 keerden sommige Orthenaren terug naar wat eens hun dorp was geweest. Een paar jaar later werd het beheer van de gemeynte anders geregeld. De rijkere boeren namen namelijk met hun vee zoveel weiland in beslag dat de arme Orthenaren er niet meer aan te pas kwamen. Zonder vee kon echter niemand bestaan, want voor verbouw van graan was het land veel te drassig. Na een paar keer vergaderen werden de *geburen* het eens: elke Orthenaar mocht jaarlijks hoogstens 7 koeien op de gemeynte laten weiden. Het was echter maar de vraag of iedereen zich daaraan zou houden.

Kennelijk was men bang dat de rijke boeren weer, evenals daarvoor, veel meer vee zouden inscharen. Om de regeling meer kracht bij te zetten, wendde men zich opnieuw tot het hogere gezag in Brussel. In 1614 bekrachtigde de Rekenkamer de afspraken.²

De *gemeynte* van Orthen zou tot in deze eeuw blijven bestaan. Na verkoop van de gronden werd het geld belegd in een potje, waaruit ook nu activiteiten die speciaal bestemd zijn voor Orthenaren betaald worden. ■

Noten

1. Stadsarchief 's-Hertogenbosch, Archief Rekenkamers delen, inv. nr. 302, fol. 47r, akte d.d. 21 mei 1588 (op microfiche; het origineel bevindt zich te Brussel).
2. Stadsarchief 's-Hertogenbosch, Archief Rekenkamers delen, inv. nr. 308, fol. 118r, akte 6 mei 1614 (op microfiche).